

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA HALOLLIK FAZILATINI  
SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘RNI**

**Jo‘rayeva Lola Kenjayevna**

*Buxoro Innovatsiyalar Universiteti*

*Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistri*

**Annotatsiya.** *Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida halollik fazilatini shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi janrlarining pedagogik imkoniyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqot 2023-2024 o‘quv yilida 750 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirokida o‘tkazildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, xalq og‘zaki ijodidan muntazam foydalanish halollik fazilatining shakllanishiga sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi ( $r=0.65$ ,  $p<0.001$ ). Kognitiv komponent bo‘yicha 35-75%, emotsional-baholovchi komponent bo‘yicha 67%, xulq-atvor komponenti bo‘yicha 52% ijobiy natijalar qayd etildi.*

**Kalit so‘zlar:** *halollik fazilati, xalq og‘zaki ijodi, boshlang‘ich ta‘lim, axloqiy tarbiya, pedagogik model*

**KIRISH**

XXI asrda globallashuv jarayonlarining kuchayishi, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va madaniy o‘zgarishlar yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash zaruriyatini yanada kuchaytirmoqda. Jahon banki tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, xalq pedagogikasi elementlarini qo‘llagan ta‘lim dasturlari an‘anaviy usullarga nisbatan o‘quvchilarning axloqiy rivojlanishida 35-40% yuqori samara beradi (World Bank, 2022).

O‘zbekistonda milliy qadriyatlar asosida yosh avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. "Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" (2022-2026) va "Maktabgacha va maktab ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"da milliy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish vazifasi belgilab berilgan.

Halollik fazilati o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar tizimida markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. "Halol mehnat", "halol rizq", "halol munosabat" kabi tushunchalar xalqimizning hayot falsafasini belgilab beruvchi asosiy tamoyillardir. Xalq og‘zaki ijodida - ertaklar, maqollar, dostonlar, qo‘shiqlar va boshqa janrlarda halollik g‘oyalari turli ko‘rinishlarda aks ettirilgan.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf yoshi (6-11 yosh) bolaning axloqiy dunyoqarashi shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi (Kohlberg, 1981; Piaget, 1965). Aynan shu davrda bolalar asosiy axloqiy tushunchalarni o‘zlashtiradi, yaxshi va yomon, to‘g‘ri va noto‘g‘ri o‘rtasidagi farqni anglay boshlaydi.

Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida halollik fazilatini shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi janrlarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va samarali foydalanish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat.

**METODLAR**

Tadqiqot 2023-2024 o‘quv yilida O‘zbekistonning turli hududlarida joylashgan 15 ta umumta’lim maktabida o‘tkazildi. Tadqiqotda jami 750 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirok etdi:

- 1-sinf: 180 nafar (24%);
- 2-sinf: 190 nafar (25.3%);
- 3-sinf: 200 nafar (26.7%);
- 4-sinf: 180 nafar (24%).

Tadqiqotda kesma (cross-sectional) dizayn qo‘llanildi. Maktablar tasodifiy tanlash usuli bilan aniqlandi, o‘quvchilar esa sinf ro‘yxati asosida sistematik tanlash orqali tanlab olindi.

Halollik fazilatining shakllanganlik darajasini baholash uchun maxsus diagnostika kompleksi ishlab chiqildi:

1. Anketa so‘rovi - halollik haqidagi bilimlarni baholash uchun 20 ta yopiq va 5 ta ochiq savoldan iborat anketa.
2. Vaziyatli topshiriqlar - kundalik hayotda uchraydigan 10 ta vaziyat taqdim etildi va o‘quvchilardan qanday yo‘l tutishlarini aniqlash so‘raldi.
3. Projektiv metodikalar - tugallanmagan 5 ta hikoya berildi va ularni davom ettirish so‘raldi.
4. Kuzatish varaqlari - o‘qituvchilar uchun 15 ta mezonli kuzatish protokoli.
5. Ekspert baholash - o‘qituvchi, ota-ona va sinfdoshlar tomonidan baholash shkalalari.

Ma’lumotlar SPSS 26.0 dasturi yordamida tahlil qilindi. Quyidagi statistik metodlar qo‘llanildi: Deskriptiv statistika (o‘rtacha, standart og‘ish, foizlar), korrelyatsion tahlil (Pearson r), dispersiya tahlili, regressiya tahlili, klaster tahlili.

Sifatli ma’lumotlar tematik tahlil metodi yordamida tahlil qilindi.

### **NATIJALAR**

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining 32% halollik fazilati yuqori darajada, 48% o‘rta darajada, 20% esa past darajada shakllangan.

#### **1-jadval.**

##### **Halollik fazilatining komponentlar bo‘yicha shakllanganlik darajasi**

| <b>Komponent</b>             | <b>1-sinf (%)</b> | <b>2-sinf (%)</b> | <b>3-sinf (%)</b> | <b>4-sinf (%)</b> | <b>O‘rtacha (%)</b> |
|------------------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|---------------------|
| <b>Kognitiv komponent</b>    |                   |                   |                   |                   |                     |
| Yuqori                       | 25                | 35                | 45                | 55                | 40                  |
| O‘rta                        | 40                | 45                | 40                | 35                | 40                  |
| Past                         | 35                | 20                | 15                | 10                | 20                  |
| <b>Emotsional-baholovchi</b> |                   |                   |                   |                   |                     |
| Yuqori                       | 30                | 38                | 46                | 54                | 42                  |
| O‘rta                        | 42                | 44                | 41                | 38                | 41.3                |
| Past                         | 28                | 18                | 13                | 8                 | 16.7                |
| <b>Xulq-atvor komponenti</b> |                   |                   |                   |                   |                     |
| Yuqori                       | 22                | 30                | 38                | 48                | 34.5                |
| O‘rta                        | 38                | 42                | 44                | 40                | 41                  |
| Past                         | 40                | 28                | 18                | 12                | 24.5                |

Korrelyatsion tahlil natijalari xalq og‘zaki ijodidan foydalanish darajasi va halollik fazilatining shakllanishi o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi.

**2-jadval.**

**Halollik fazilatiga ta’sir etuvchi omillar va korrelyatsiya koeffitsientlari**

| Omillar                           | Korrelyatsiya koeffitsienti (r) | p-qiyamat | Ta’sir darajasi (%) |
|-----------------------------------|---------------------------------|-----------|---------------------|
| Oilaviy muhit                     | 0.72**                          | <0.001    | 35                  |
| O‘qituvchi ta’siri                | 0.68**                          | <0.001    | 28                  |
| Xalq og‘zaki ijodidan foydalanish | 0.65**                          | <0.001    | 22                  |
| Tengdoshlar ta’siri               | 0.45*                           | <0.05     | 10                  |
| Ommaviy axborot vositalari        | 0.32*                           | <0.05     | 5                   |

**Izoh:** \*\*  $p < 0.001$ , \*  $p < 0.05$

Turli janrlarning halollik tarbiyasidagi samaradorligi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ertaklar va maqollar eng yuqori samaradorlikka ega.

**3-jadval.**

**Xalq og‘zaki ijodi janrlarining halollik tarbiyasidagi samaradorligi**

| Janr         | Qo‘llanilish chastotasi (%) | O‘zlashtirish darajasi (%) | Amaliy qo‘llash (%) | Umumiy samaradorlik |
|--------------|-----------------------------|----------------------------|---------------------|---------------------|
| Ertaklar     | 35                          | 85                         | 72                  | Yuqori              |
| Maqollar     | 28                          | 70                         | 65                  | Yuqori              |
| Topishmoqlar | 15                          | 65                         | 58                  | O‘rta               |
| Rivoyatlar   | 10                          | 62                         | 55                  | O‘rta               |
| Qo‘shiqlar   | 8                           | 75                         | 60                  | O‘rta               |
| Latifalar    | 4                           | 55                         | 45                  | Past                |

Gender tahlili qizlar (68%) o‘g‘il bolalarga (57%) nisbatan halollik fazilatining yuqoriroq darajasini ko‘rsatdi. Bu farq ayniqsa emotsional-baholovchi komponentda yaqqol namoyon bo‘ldi.

Hudud bo‘yicha tahlilda qishloq maktablaridagi o‘quvchilar (65%) shahar maktablaridagi o‘quvchilarga (58%) nisbatan yuqoriroq ko‘rsatkichlarga ega bo‘ldi.

**MUHOKAMA**

Tadqiqot natijalari xalq og‘zaki ijodining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida halollik fazilatini shakllantirishdagi muhim rolini tasdiqladi. Bu natijalar xalqaro tadqiqotlar (Narvaez, 2006; Rest, 1986) bilan mos keladi.

Tadqiqot halollik fazilatining uch komponentli modelini tasdiqladi:

1. Kognitiv komponent - halollik haqidagi bilimlar;
2. Emotsional-baholovchi komponent - halollikka munosabat;
3. Xulq-atvor komponenti - amaliy namoyon bo‘lishi.

Bu model L. Kohlberg (1981) va J. Piaget (1965) nazariyalari bilan uyg‘unlik kasb etadi, ammo milliy xususiyatlarni hisobga oladi.

25-Iyun, 2025-yil

Xalq og‘zaki ijodidan foydalanishning yuqori samaradorligi ( $r=0.65$ ) ta’lim amaliyotida bu vositadan kengroq foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa ertaklar (85% o‘zlashtirish) va maqollar (70% o‘zlashtirish) samarali vosita ekanligi aniqlandi.

### **XULOSA**

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida halollik fazilatini shakllantirishda xalq og‘zaki ijodining muhim o‘rni borligini tasdiqladi. Xalq og‘zaki ijodidan muntazam foydalanish halollik fazilatining barcha komponentlarida ijobiy o‘zgarishlarga olib keladi. Oilaviy muhit, o‘qituvchi ta’siri va xalq og‘zaki ijodidan foydalanish birgalikda halollik fazilatining shakllanishiga 85% ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim amaliyotida xalq og‘zaki ijodi janrlaridan, ayniqsa ertaklar va maqollardan kengroq foydalanish, zamonaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirish va oila-maktab hamkorligini kuchaytirish tavsiya etiladi.